

Kur'an-ı Kerim'in Düşünce ve İnanç Özgürlüğüne Yönelik Emirleri ve Hz. Muhammed'in Uygulamaları

Faruk ERMEMİŞ*

Öz

Düşünce ve inanç özgürlüğü Allah'ın sunduğu temel insani haklardandır. Kur'an, insana inanç ve düşünce özgürlüğü alanında bir sınırlama getirmemiştir. Vahiy, başkalarının özgürlük alanlarını ihlal etmemek şartıyla her insana inancını yaşamasını ve düşüncesini özgürce açıklama hakkını vermiştir. Kur'an, inanç ve düşünce özgürlüğünün ilkelerini ortaya koymuş ve öncelikle vahyin tebliğcisi ve modeli Hz. Muhammed'i eğitmiştir. Kur'an'ın düşünce ve inanç özgürlüğü ilkeleri ve davranış modelleri insanlık için bir değerdir. Bu özgürlükler insanın dünya ve ahiretini anlamlı kılmaktadır. İslam özgür irade ve tercihe dayanır. Dini konusu, baskı ve zorlamaya dayalı söz ve eylemler değildir. Dinin tebliğcisi ve ilk muhatabı Hz. Muhammed bu ilkeler ışığında eğitilmiştir. Hz. Muhammed yaşamında Kur'an ayetlerinin ortaya koyduğu bu ilkeler ile özgün ve güzel örnekler ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, İslam, inanç, düşünce, özgürlük.

The Qur'an-ı Kerim's Commands For The Freedom Of The Thoughts And The Beliefs And Hz. Muhammed's Applications

Abstract

Freedom of thought and belief is the fundamental human right that Allah offers. The Qur'an has not set a limit for human freedom of belief and thought. Revelation has given each man the right to freely express his or her beliefs and thoughts, provided that others do not violate their freedom. The Qur'an has revealed the principles of freedom of belief and thought, the Qur'an trained first of all the inspiration and model of Prophet Muhammad. The Qur'an's principles of freedom of thought and belief, and behavioral models are a value for humanity. These freedoms make the world and the afterlife meaningful. Islam is based on free will and preference. Religion is not words and actions based on pressure and force. Religious communicator and first communicator Hz. Muhammad was trained in the light of these principles. In the life of Muhammad, these principles revealed by the Qur'anic verses revealed original and beautiful examples.

Keywords: Qur'an, Islam, belief, thought, freedom.

* Dr. Öğr. Üyesi., Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi Anabilim Dalı öğretim üyesi.

Giriş

Hız. Muhammed nübüvvet kurumunun son elçisi ve ilahi vahyin son tebliğcisidir. Kur'an'ı Kerim'de onun gönderiliş amacı ve görevleri ile ilgili çok sayıda kavram kullanılmıştır.² O, İslam'ın ve vahyin son şahidi, vahyin muhatabı ve onu hayata yansıtan modelidir. İlahi vahyin örnek şahsiyet olarak eğittiği Hz. Muhammed, yaşamı, söz ve eylemleri ile insanlığa ve Müslümanlara örnek davranış modelleri, ilkeleri ve yöntemleri ortaya koymuştur.

İnsanlık tarihi boyunca insan için gönderilen vahiy ve elçilerin çağruları değiştirilmiş, unutulmuş veya tahrif edilmiştir. İnsanın yitirdiği değersel yaşam ilkeleri, ahlakı ve insanlık hukuku yeniden vahiy ile hatırlatılmış ve tesis edilmeye çalışılmıştır. İslam, insana yönelik ve insan için olan evrensel ilkeleri ile yeni bir çağır açmış, insana ve insanlığa getirdiği ilkeler ile bir umut olmuştur. Allah, insanı vahyin muhatabı ve yeryüzünün temsilcisi kılmıştır. Dünya insanın imtihan, sorumluluk ve eylem alanı olarak hatırlatılmış, bu yüzden diğer canlılardan çok farklı ve nitelikli bir akıl ile donatılmıştır. Yüce Allah tarafından İnsana yardımcı ve ona lütuf olarak vahiy ve elçiler gönderilmiştir. İnsan, tüm söz ve davranışlarında öncelikli olarak Allah'a karşı sorumlu tutulmuştur. Bu sorumluluk doğaya, diğer varlıklara ve insana karşı olan diğer hak ve sorumlulukları ile bağlantılıdır. İnsan, yeryüzünün ve varlığın sahibi değil, ona karşı sorumlu ve emanetçidir. Bu yüzden vahyin, ortak aklın ve vicdanın sesi olarak hareket etmek durumundadır. İnsanın görevi yeryüzünü ve hayatı korumak, varlığa ve insanlığa duyarlı ve huzurlu bir yaşam ikame etmektir. Bu da insanın farklılıklara, farklı inanç ve düşüncelere karşı hoşgörü, diğergam ve empati ile yaklaşmasını gerektirmektedir.

Din, serbest irade ile karar vermeye özgür tercihe dayanır. Din ve vicdan hürriyeti, bugün çağdaşlığın ve medeniyetin en önemli simgesi ve insan haklarının kaçınılmaz kuralları arasındadır. Din, insanların kendi tercihleri ile kabul etmeleri ve yaşamaları gereken bir müessesedir. Dini konusu, zorlamaya dayalı fiiller ve davranışlar değil; isteğe bağlı fiiller ve davranışlardır. Dinin temel özelliği, zorlamak değil, aksine insanları zorlamadan korumaktır. Zorlama ile yapılan amellerde, dinin vaad ettiği sevap da söz konusu değildir. Çünkü amellerin ibadet niteliği kazanması, ancak gönül hoşnutluğu ve iyi niyet ile olabilir. Zaten iman, korkudan uzak olarak nefsin huzura ulaşması halidir. Hiç kimseye, herhangi bir dini kabul veya reddetme konusunda baskı yapılmamalıdır.³

Yüce Allah insana birtakım sorumluluklar ve haklar tanımıştır. Bu haklar ve sorumluluklar insanın varlığının ve yaşamsal değerlerinin özünü oluşturur. Bu hak ve sorumluluklar her dönemde insanın temel sorunlarının özünü oluşturmuştur. İslam, bu haklar üzerinde özenle durmuştur. Bu haklar insanın varlığının özüne uygun, toplumda hür ve özgür bir ortam içerisinde insanca yaşamasını sağlar. Bu şartlar bütün insanları kapsamaktadır. Bu hak ve sorumluluklar, vahyin ilkeleri ve dinin temel esaslarını oluşturduğu için, bunların kaldırılması, ihlali ve değiştirilmesi mümkün değildir. Bu haklar, Allah'ın insana tanıdığı ve

² Bkz. Furat Akdemir, *"Fetânet Sıfatı Bağlamında Hz. Peygamber'in Örnekliliği Meselesi"*, Ankara Sos. Bil.Enstitüsü, 2014, (Yayımlanmamış Dr. Tezi) s, 31-77

³ Musa Bilgiz, *"Kur'an'da İnsanlık Onuru"* Fecr Yay., Ankara 2013, s.162.

verdiği diğer emirleri gibidir. İnsan varlık olarak bunu hak etmiştir ve ona verilmesi zorunludur, bunu yok saymak da mümkün değildir. Her yerde ve her zaman geçerli olan bu hak ve sorumlulukların gerçekleştirilmesi ve hayata geçirilmesi dini açıdan sevap, ihlali ve yerine getirilmemesi ise ikazı ve cezayı gerektirir.⁴

İnanç özgürlüğü baskı ve zorbalıkla sağlanamaz. Ayrıca kimsenin Müslüman olma veya başka bir dini zorla kabul etme mecburiyeti yoktur. Gerçekler açıkça anlatılıp zihinler aydınlatıldıktan sonra, her insan kendi özgür iradesiyle tercihte bulunur ve bunun doğuracağı sorumluluğu da yine kendisi yüklenmiş olur. Kuran inançları zorla kabul ettirmeye çalışmayı kesinlikle uygun görmemektedir.⁵

Zorlama, insandaki rıza ve iyi niyeti yok eder. Rıza ve iyi niyet olmayınca hiçbir amel ibadet olmaz. Dinen yapılması istene şeylerin hepsi zorlamasız, iyi bir niyet ve rıza ile yapılmalıdır. Zorlama ile inanç mümkün değildir. Zorlama ile gösterilen iman gerçek iman değil, zorlama ile kılınan namaz, gerçek namaz değil, zorlama ile tutulan oruç, gerçek oruç değil, zorlam ile yapılan gerçek hac değildir. Diğer görevler içinde aynı şey söz konusudur. Ayrıca bir insanın , bir başkasına baskı yapıp herhangi bir işi, bir görevi zorla yaptırması da dinen caiz değildir. Herkes görevini isteği ve rızası ile yapmalı ve dinini zorlama yapmadan yaşamalıdır.⁶

İslam'da inanç özgürlüğü vardır. Dileyen Müslüman olur, dileyen müşrik, kafir, Hristiyan, Yahudi ve Mecusi olarak yaşar. Peygamberimizin döneminde de böyle olmuştur. İslam'daki cihadın amacı da insanları baskıdan korumak, baskıyı kabul etmeyen hak dini hakim kılarak Allah'ın yüce kelimesini yani tevhit inancını yüceltmek isteyenlere, dinin anlatılmasına ve yaşmasına mani olanlara, zorlama yapanlara engel olmak ve doğru yolu insanlara anlatmaktır. Dolayısıyla İslam'da savaş; intikam, öldürme ve din değiştirmeye zorlamak için yapılmaz.⁷

İnsanlığın geçmişten günümüze en büyük problemlerinin başında adalet, insan hakları ve hürriyeti sorunu olmuştur. İnsanlık en büyük acılarını ve zulümlerini geliştiremediği bu alanlarda yaşamıştır. İnsanı anlamlı ve değerli kılan en önemli değersel ilkeler, insan hakları, adalet ve hürriyeti ile ilgili esaslardır. İslamiyet vahiy bağlamında insanın tarihsel süreçte geliştiremediği ve yitirdiği değerlerini yeniden inşa etmiştir. İnsana yeryüzünün ve varlığın temsilcisi olduğunu hatırlatmıştır. Kur'anın insana verdiği değeri, tarihin akışı içinde gerektiği şekilde kendisi için geliştirememiş ve oluşturduğu medeniyetlerde de bu sağlam temellere oturtamamıştır. Kur'an-ı Kerim ferdî ve toplumsal anlamda insan hakları, adalet ve hürriyetler konusu üzerinde durmuş ve bunu gerçekleştirmek için elçisini eğitmiştir. Bu insani değer yargıları İslam'ın gönderiliş amacının nedenlerinin başında gelmektedir. İlahi vahyin özünde

⁴ Furat Akdemir, "İmanın Değersel Anlamı ve İslam'da İnanç Özgürlüğünün Temelleri" D.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 6, Sayı 2, s. 47.

⁵ Bilgiz, "Kur'an'da İnsanlık Onuru" s.162.

⁶ İsmail Karagöz, "Din ve Vicdan Özgürlüğü", DİB Yay. Ankara 2007, s.52.

⁷ İsmail Karagöz, "Din ve Vicdan Özgürlüğü", DİB Yay. Ankara 2007, s.53-54.

insanların temel hakları, adalet ve hürriyeti konusunda bilinçlenmeleri yer almaktadır. Kur'an, İnanç ve düşünce hürriyetini insana bir hak olarak vermiş, insanın bunun kullanmasını ve gerçekleştirmesini temel bir hak olarak görmüştür.⁸

1.Kur'an'ı Kerim'de Düşünce ve İnanç Özgürlüğü

Kur'an, insana inanç ve düşünce özgürlüğü alanında bir sınırlama getirmemiştir. Vahiy, başkalarının özgürlük alanlarını ihlal etmemek şartıyla her insana inancını yaşamasını ve düşüncesini özgürce açıklama hakkını vermiştir. Vahiy insanların hür doğduğunu, haklar ve değer açısından birbirleri ile eşit olduğunu ifade etmiştir. İnanç özgürlüğü, düşünce özgürlüğü, ifade özgürlüğü, vicdan özgürlüğü gibi haklar insan için olan ve insana verilen temel haklardandır. Kur'ân'a göre; renk, dil, din, ırk ve cins ayrımı yapılmaksızın herkes aynı hak ve özgürlüklere sahiptir. Kur'ân inanç ve düşünce özgürlüğünün ilkelerini ortaya koymuş ve öncelikle vahyin tebliğcisi ve modeli Hz. Muhammed'i eğitmiştir. Bu bağlamda Kur'an'ın düşünce ve inanç özgürlüğü ilkeleri, yöntemi ve davranış modelleri insanlık için bir değer ve modeldir.

İslam dini bir inanç ve o doğrultuda gönül huzuruyla, içtenlikle benimsenen bir yaşam tarzıdır. İslam'ı olduğu gibi kabul etmek, kişinin özgür seçimine ve iradesine bağlıdır. Çünkü din, inanılan ilkelere tam bir teslimiyet gerektirir. Zorlama ise insan hürriyetini kısıtlama, onurunu baskı altında tutmaktır.⁹

İlahi vahiy Hz. Muhammed'e ve onun şahsında tüm insanlığa bir hitaptır. Hz. Muhammed vahyin tebliğcisi, ona karşı sorumlu ve yaşama yansıtan ilk modelidir. Öncelikle düşünce ve inanç özgürlüğünde Hz. Peygamberin uygulamalarına geçmeden önce vahyin bu konuda ki hitaplarını ortaya koymak gerekmektedir.

1.1 Kur'an-ı Kerim'de İnanç ve Düşünce Özgürlüğüne Yönelik Emirler

Kur'an-ı Kerim insanların vicdanlarını hür bırakmış, hiçbir şahıs, zümre ya da diğer farklı dinlere mensup olan kişi ve toplumları İslam dinine girmeye zorlamamıştır. Kur'an'ın getirdiği en temel ilkelere birisi de dinin ve ona bağlı olarak imanın bir vicdan işi olduğunu, insanların kendi hür iradeleri ile iman etmesi gerektiğidir. Kişiler inanma hakları olduğu gibi, eğer ikna olmamışlar ise inanmama hürriyetlerinin de varlığını açıkça beyan edebilirler. Kur'an herkesi inanç ve düşünce hürriyetinde serbest bıraktığı gibi, inanmama yollarını da herkese açık bırakmıştır. Kur'an'ın inanç ve düşünce özgürlüğünde ondört asır önce insanlığa hediye ettiği evrensel ilke "*Dinde zorlama yoktur*"¹⁰ ilkesidir.¹¹

⁸ Akdemir, "*İmanın Değersel Anlamı ve İslam'da İnanç Özgürlüğünün Temelleri*" s. 45.

⁹ Ali Şafak, "*İslam Hukukunda İnanç, Fikir ve Söz Hürriyeti*" Diyanet İlmi Dergi, 1992, c.XV, sayı 3, s.133-142. Geniş Bilgi için: Temel Şen, "*İslam Hukukunda Fikir ve İnanç Hürriyeti*", OMÜ. SBE., Samsun, 1999; Ahmet Güneş, "*Hoşgörünün Hukukuki Temeli*", Yeni Akademi Yay., İstanbul 2006; Ahmet Kurucan, "*İslam Hukukunda Düşünce Özgürlüğü*", Atatürk Üniv. SBE, Erzurum 2006.

¹⁰ el-Bakara, 2/256.

¹¹ Mustafa Özden, "*Kur'an'a Göre İnanma Hürriyeti*", Araştırma Yay. Ankara 2011, s. 108.

İslam'a göre, kişi inanıp inanmamada tamamen serbest bırakılmıştır. Bu kişinin vicdanına bırakılmıştır.¹² Kur'an, temel hak ve özgürlükleri konusunda insana hiçbir kısıtlama getirmemiştir.¹³ Kur'ân-ı Kerîm dinin kabullenmesi ilkesini hür bir irade üzerine kurmuş, inanmanın fitri bir ihtiyaç olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda Allah-insan ilişkisinin temelini özgür olarak temellendirmiştir.

Kur'ân-ı Kerim'de inanç ve düşünce özgürlüğüne ait çok sayıda ayet geçmektedir. Kur'ân, insanın inanç ve düşüncesini özgür kılmış ve bütün engelleri kaldırmıştır. İnsanın kendi içinde özgün, tutarlı ve hür iradesini ortaya koymasını istemiştir. Bu insanı dürüst, doğru sözlü, ve olgun bir kişi kılar. Düşünce ve davranışları baskı altında olan insan söz ve davranışlarında objektif olması düşünülemez Bu ayetlerin ilk muhatabı Hz. Muhammed'dir. Bu yüzden vahiy ilk önce onu inanç ve düşünce özgürlüğü bağlamında eğitmiş ve şekillendirmiştir.

1.1.1 Hz. Muhammed Vahyin Tebliğcisi Olduğuna Yönelik Emirler

Kur'an-ı Kerim Hz.Muhammed'in öncelikli görevinin tebliğci olduğunu, ilahi vahyi tebliğ etmekle görevli olduğunu vurgulamıştır. Kişilerin söz ve eylemlerinden hiçbir şekilde sorumlu olmadığı ve bu görevin ilahi hitabı duyurmak olduğu hatırlatılmıştır. Bu davet ve tebliğde muhataba hiçbir baskı ve zorlamada bulunmaması gerektiği kendisine ifade edilmiştir.

"O halde (Resûlüm), öğüt ver. Çünkü sen ancak öğüt vericisin. Onların üzerinde bir zorba değilsin. Ancak yüz çevirip inkâr edene gelince, işte öylesini Allah en büyük azap ile cezalandırır. Şüphesiz onların dönüşü sadece bizedir. Sonra onların sorguya çekilmesi de sadece bize aittir."¹⁴

"(Ey Peygamber,) de ki: "Ey insanlar, şimdi size Rabbinizden hakikat (bilgisi) gelmiş bulunuyor artık. Bundan böyle her kim ki doğru yolu izlemeyi seçerse, bunu kendi lehine seçmiş olacaktır; ve her kim ki sapıklığı seçerse, yine bunu kendi aleyhine seçmiş olacaktır. Sizin davranışınızdan sorumlu değilim ben".¹⁵

"Ama onlar, (ey Peygamber, senden) yüz çevirip uzaklaşırlarsa (bil ki) Biz seni onların bekçisi olarak göndermedik. Sana düşen, yalnız (emanet edilen) mesajı iletmektir."¹⁶

"Sizi en iyi Rabbiniz bilir; dilerse size merhamet eder, dilerse sizi azaplandırır. Biz seni onların üzerine bir **vekil** olarak göndermedik."¹⁷

¹² Mehmet Bayrakdar, "İslamda Düşünce Özgürlüğü", Ankara 1995, s. 50.

¹³ Yunus Vehbi Yavuz, "İslam'da Düşünce ve İnanç Özgürlüğü", s. 55.

¹⁴ el-Ğaşiye 88/21-26.

¹⁵ el-Yunus, 10/108.

¹⁶ eş-Şura 42/48.

¹⁷ el-İsrâ 17/54.

"Şüphesiz, sana Biz Kitab'ı insanlar için hak olmak üzere indirdik. Artık kim hidayete ererse, bu kendi lehinedir; kim saparsa, o da kendi aleyhine sapmış olur. Sen onların üzerinde **vekil** değilsin"¹⁸.

"Allah'tan başkasını koruyucu edinenlere gelince; Allah onları görüp gözetlemektedir ve sen onların yaptıklarından sorumlu değilsin."¹⁹

"Biz onların, (o yeniden dirilmeyi inkar edenlerin) ne söylediklerini iyi biliyoruz; ve sen onları hiçbir şekilde (inanmaya) zorlayamazsın. Ama sen yine de Benim uyarımdan korkabileceklere bu Kuran aracılığıyla hatırlatmada bulun."²⁰

"(İşte bunun gibi) Rabbin eğer öyle olmasını dileseydi, yeryüzünde yaşayan herkes topyekun imana erişirdi: Hal böyleyken, insanları inanıncaya kadar zorlayabileceğini mi sanıyorsun,"²¹

Hız. Muhammed ve Müslümanlar Mekke'yi fethettikten sonra Mekke'li müşrik halkı özgür bırakmıştı. Umeyr b. Vehb Cumah kabilesinin ileri gelenlerinden bir olan Safvan b. Ümeyye için Hız. Muhammed'e gelerek bağışlanmasını istemiş. Safvan Müşrik birisi olduğu halde Umeyr onun için; "Hız. Muhammed'e Ey Allah'ın elçisi senden korktuğu için kaçtı, ona eman verir misin?" dedi: "Rasulullah ona eman vermiştir". Mekke'den kaçıp Cidde'ye gidip oradan bir gemiye binmek üzere iken geri dönderilen Safvan Hız. Muhammed'in huzuruna gelip "Ey Allah'ın elçisi, Umer senin bana eman verdiğini iddia ediyor, dedi. Rasulallah: "Doğru demiş" dedi. Bunun üzerine Safvan: "Bana iki ay düşünme süresi ver", dedi Rasulallah: "Dört ay muhayyersin dedi", dedi.²²

1.1.2 Hız. Muhammed'in Tebliğ Görevinde Duygusal Davranmaması Yönünde Emirler

Nübüvvet görevi ağır ve sorumluluk isteyen bir görevdir. Tebliğ görevini yerine getiren peygamberler yaşadıkları toplumda halktan çoğu zaman, şiddet ve baskı görmüşler, iftira, hakarete ve alaycı tavırlara maruz kalmışlardır. Davetlerinin bazen karşılık bulmaması nedeniyle derin üzüntü duymuşlar ve bundan dolayı büyük sarsıntı yaşamışlardır. Vahiy yaşadıkları bu üzüntüden dolayı onları uyarılmış, insanları inanç, düşünce ve eylemlerinde özgür bırakılmalarını ve bundan sorumlu olmadıklarını hatırlatmıştır. Hız. Muhammed'de tebliğ görevinin çeşitli aşamalarında iftira, hakaret, alay ve şiddete maruz kalmıştır. Sorumlu olmadığı halde kendisine yönelik bu tavırlardan derin üzüntü duymuştur. Özellikle insanların bir kısmının tebliğe karşı duyarsız kalması, kabul etmemesi, karşı olması ve iman

¹⁸ ez-Zümer 39/41.

¹⁹ eş-Şura 42/6.

²⁰ el-Kaf 50/45.

²¹ el-Yunus, 10/100.

²² Ebu Hatim Muhammed b. Hibban, "es-Siretü'n-Nebeviyye ve Ahbâru'l-Hulefâ", (trc. Harun Bekiroğlu), Ankara Okulu Yay., Ankara 2017, s. 253.

etmemesinden dolayı gözyaşı dökmüş, kendisine zarar verecek kadar çok üzülmüştür. Bu yüzden ilahi hitap tarafından uyarılmıştır.

"Peki ama, onlar bu mesaja inanmak istemiyorlarsa, (inansınlar diye) kendini mi paralayacaksın?"²³

"(İnsanların bir kısmı, ulaştırdığın mesaja) inanmıyorlar diye (üzüntüden) neredeyse kendini tüketeceksin!"²⁴

1.1.3. Hz. Muhammed'in İnsanları İnanç, İbadet ve Düşüncelerinde Özgür Bırakması Yönünde Eğitmesi

Kur'an Peygamberlerin muhataplarına karşı hitabında kendi inandığı esasları yaşamaktan sorumlu olduklarını, insanların inandıklarını yaşamakta hür olduklarını vurgulamıştır. Kur'an bu hitabı ile Hz. Muhammed'i inanç ve düşünce özgürlüğünde eğitmekte ve Müslümanlar için model bir şahsiyet gelişimi oluşturmaktadır. İslâm'da, farklı inanç sahibi kimselere, yumuşak ve güzel söz ile yaklaşılması istenmiştir. Bu konuda Hz. Muhammed eğitilmiş ve rahmet peygamberi niteliği ile övülmüştür.

Peygamberler insanları dine zorlamaz. Çünkü dinde zorlama yoktur. Zorla ne iman ne de ibadet olur. İmana zorlanan insan mümin değil münafık, ibadete zorlanan insan ise *muhlis* (samimi, ihlaslı insan) değil *mürri* (gösteriş yapan, ihlası olmayan insan) yapılıdır. İman ve ihlas kalp işidir. Kalbe Allah'tan başka kimse hakim olamaz ve baskı yapamaz. Allah'da din konusunda insanlara baskı yapmamaktadır. Eğer baskı ve zorlama yapsaydı, insanlar melek olur, Allah'a asla isyan etmezlerdi. Halbuki Allah insanı yeryüzünde imtihana tabi tutmuştur. İmtihanda başarılı olabilmesi için de kendisine akıl ve vicdan vermiş, peygamber ve kitaplar rehberlik etmiştir.²⁵

"De ki: "Siz ey hakikati inkar edenler! Ben tapmam sizin taptığınıza, siz de tapmazsınız benim taptığıma. Ve ben tapmayacağım (asla) sizin tapıp durduğunuza, siz de (hiç) tapmayacaksınız benim taptığıma. Sizin dininiz size, benimki bana!"²⁶

"Gerçek şu ki, Biz ona yolu/yöntemi gösterdik; şükredici, ya da nankör (olması artık kendisine kalmıştır)".²⁷

"Dinde zorlama yoktur. Artık doğru ile yanlış, birbirinden ayrılmıştır: O halde, şeytani güçlere ve düzenlere (uymayı) reddedenler ve Allah'a inananlar, hiçbir zaman kopmayacak en sağlam mesnede tutunmuşlardır: Zira Allah her şeyi işitendir, her şeyi bilendir."²⁸

²³ el-Kehf, 18/6.

²⁴ eş-Şuara 26/3.

²⁵ İsmail Karagöz, "İnsan Din ve Özgürlük", DİB Yay. 3. baskı Ankara 2017, s. 44-45.

²⁶ el-Kafirun 109/1-6.

²⁷ el-İnsan 76/3.

Yukarıdaki ayetin (Bakara 2/256) iniş sebebi hakkında İbn-i Abbas: "İslam'dan önce çocuğu olmayan kadınlar, eğer çocuğum yaşarsa onu yahudi yapacağım diye adakta bulunurdu. (Bu sebeple) Hz. Peygamber ile yaptıkları anlaşmaya uymayan Nadiroğulları sürgün edildiği zaman aralarında, Medine'li müslümanların çocuklarından (daha önce yahudi olmuş) bazıları bulunuyordu. Bu çocukların aileleri, "Çocuklarımızı bırakmayız. (Onları zorla alıkoyup Müslüman yaparız)" dediler. Bunun üzerine Yüce Allah "Dinde zorlama yoktur" ayetini indirdi."²⁹

Hz. Muhammed zorlama ile yapılan davranışlardan dolayı kişinin sorumlu olmayacağını ifade etmiştir. "Allah, ümmetimin zorla yaptırıldığı şeyler ile unutarak ve hata ile yaptığı şeylerden (dolayı cezalandırılmaktan) vaz geçmiştir."³⁰

Hayber yahudileri ile yapılan savaş sonrası, Hayberden ayrılmak istemeleri üzerine, onları geri göndermiş, topraklarının vergisini vermek şartıyla kendilerine geri vermiştir. Hayber yahudilerinin, inanç, ibadet ve düşüncelerinde özgür bırakmış, ibadet mekanlarına dokunmamıştır.³¹

1.1.4 İnsanların İnanç ve Düşüncelerinde İradelerinin Özgür Bırakılması Emri

Kur'an, ilahi hitabın tüm insanlığa bir armağan ve bir lütuf olduğunu ifade etmiştir. İnsana teklif olarak sunduğu dini ilkelerin doğru ve en iyi ilkeler olarak insana bir armağan olarak sunulduğu insanın bu konuda özgür bırakıldığı ifade edilmiştir. Elçisinin de bu doğrultuda bu ilkeler ışığında hareket etmesi istenmiştir.

Ve de ki: "(Bu) hak, Rabbinizden (gelmiş)tir: Artık ona dileyen inansın, dileyen reddetsin".³²

"Biz, insanlığı(kurtuluşu) için hakikati ortaya koyan bu ilahi kelamı indirdik sana. Kim (buna sarılarak) doğru yola ulaşmayı seçerse bu kendi lehinedir ve kim de (yoldan) saparsa yine kendi aleyhine sapsın olur. Sen onların seçimlerini belirleme gücüne sahip değilsin."³³

Hz. Muhammed Müşrik olan Safvan'ı inanç ve düşüncesinde özgür bırakmış, düşünmek için iki ay talep ettiği halde ona dört ay zaman vermiştir. Hz. Muhammed Mekke'nin fethini gerçekleştirip, Kabe'yi ziyaret etmiş ve Kabe'nin kapısında durarak, toplanan Mekkeli Müşriklere şöyle hitap etmiştir. "Mekkeliler! size ne yapacağımı düşünüyorsunuz? diye sordu.

²⁸ el-Bakara, 2/256 ; Bu ayet hakkında geniş açıklama için bkz. Halil Altuntaş, "İslam'da Din Hürriyetinin Temelleri", DİB Yay. 5. baskı Ankara 2012, s. 16-81.

²⁹ Ebû Dâvûd, "es-Sünen", Cihad, 126; et-Taberi, Ebû Ca'fer Muhammed b. Aziz, "Camii'l-Beyan an Te'vili'l-Kur'an", I-XV, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1405/1984. c., III, s.14; Halil Altuntaş, "İslam'da Din Hürriyetinin Temelleri", DİB Yay. 5. baskı Ankara 2012, s.18-19.

³⁰ İbn Mâce, "Talâk" 16, No:2044; I, 659.

³¹ İbn Şihab ez-Zühri, "el-Meğazi", (çev. Mehmet Nur Akdoğan), Ankara Okulu Yay. Ankara 2016, s.74

³² el-Kehf 18/29.

³³ ez-Zümer 39/41.

Onlar da "İyilik! Sen değerli bir kardeşsin ve değerli bir kardeşin oğlusun!" dediler. Sonra Rasulullah: Gidebilirsiniz! Serbestsiniz!" dedi.³⁴

Hız. Muhammed Mekke'nin fethi günü esir hükmünde olan ve müşrik inancını taşıyan Mekkelileri özgür bırakmıştır. Sahip oldukları inanç ve düşüncelerinde Mekkelilere özgürlük tanımış, baskı, zulüm ve ölüm cezası vermemiştir.

Hız. Muhammed Medine'ye yerleştikten sonra farklı din ve topluluklarla ilişkilerde esas olan emirnameler yayınlamıştır. 622'de Medine ve çevresinde yaşayan Müslüman, Yahudi, Putperest ve diğer toplulukların haklarını garanti altına alan ve *ilk anayasa örneği* olarak kabul edilen Medine Sözleşmesi (Vesikası)³⁵ din ve inanç özgürlüğü açısından önemlidir. Medine vesikasının aşağıdaki maddeleri din ve inanç özgürlüğü ilkelerini ifade etmektedir.

1. *Medine Site Devleti'nin uygulamalarına inanıp, kabul eden Yesrib'li inanırları, yani müminleri, yani vatandaşları ile birlikte Kureys'li Müslümanların bir arada barış içinde yaşayabilmeleri için, Elçi Muhammed tarafından bu anayasa düzenlendi.*³⁶

16. *"Yahudilerden bize tabi olanlara yardım edilip iyi davranılacaktır. Onlar hiç bir haksızlığa uğramayacak, düşmanlarına yardım edilmeyecektir."*

25. *"Beni Araf Yahudileri müminlerle birlikte tek bir ümmettirler. Onlar kendi dinlerine, Müslümanlar da kendi dinlerine göre (özgürdürler) yaşayacaklardır."*

37. *"Taraflardan hiç biri ötekisine karşı bir suç işleyemez. Ayrıca haksızlığa uğrayana da yardım edilecektir."*³⁷

1.1.5 Farklı İnanç Sahiplerinin İbadet Mekanlarına Dokunulmaması

Kur'an farklı inanç ve düşüncelere gösterdiği hoşgörüyü onların ibadet yerlerine de göstermiştir. Farklı inanç ve dinlere ait ibadet mekanların korunmasını ve saygı gösterilmesini ifade etmiştir. Vahi elçisini bu doğrultuda eğitmiş ve Müslümanların bu konuda duyarlı ve dikkatli olmaları hususunda bu bağlamda uyarmıştır.

"Onlar ki, sadece "Bizim Rabbimiz Allah'tır!" dedikleri için haksız yere yurtlarından çıkarıldılar. Çünkü, Allah insanları birbirlerine karşı savunmasız bıraksaydı, şüphesiz o zaman, içlerinde Allah'ın isminin çokça anıldığı manastırlar, kiliseler, havralar ve mescidler (çoktan)

³⁴ İbn Hibban, *"es-Siretü'n-Nebeviyye ve Ahbâru'l-Hulefâ"*, s.253.

³⁵ İbn Hişam, Ebu Muhammed Abdulmelik, *"İslam Tarihi Siret-i İbn Hişam"*, (es-Siretu'n-Nebeviyye), (trc. Abdulvahhap Öztürk), Kahraman Yay., İstanbul 2014, II, 157-160. Muhammed Hamidullah, *"İslam Peygamberi"*, (çev. Salih Tuğ), İstanbul 1993, I, s. 202-210; Furat Akdemir, *"İmanın Değersel Anlamı ve İslam'da İnanç Özgürlüğünün Temelleri"* Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 6, sayı 2, s. 59-60.

³⁶ Faruk Ermemiş, *"Hz. Muhammed'in Başkenti Medine İslam'ın Doğuşu ve Yayılışı"* Ankara 2009, s. 252-258.

³⁷ İbn Hişam, *"İslam Tarihi Siret-i İbn Hişam"*, II, 157; Hamidullah, *"İslam Peygamberi"*, I, 202-210; Ermemiş, *"Hz. Muhammed'in Başkenti Medine İslam'ın Doğuşu ve Yayılışı"* s. 252-258; Akdemir, *"İmanın Değersel Anlamı ve İslam'da İnanç Özgürlüğünün Temelleri"*, s. 59-60.

yıkılıp gitmiş olurdu. Ve muhakkak ki Allah, O'nun davasına arka çıkanlara yardım edecektir: çünkü, Allah (her şeyi hükmü altında tutan) en yüce iktidar Sahibidir."³⁸

Hız. Peygamber'in bazı gayri müslim gruplarla yaptığı anlaşmalarda da canları ve mallarının güvenliğinde olduğu hususu özellikle vurgulanmıştır. Necran Hristiyanlarına yazdığı sözleşmede inanç özgürlüğü ile ilgili bakış açısını ortaya koymuştur. Hız. Peygamber Hristiyan Necran halkı ile yaptığı anlaşmada inanç ve mabet garantisi vermiştir. *"Necran halkı ile onun kolları, Allah'a yakın olma, Peygamber Muhammed'in malları canları, toprakları, dinleri, hazır olan ve olmayanları, aşiretleri, kiliseleri ve ellerinde bulunan az çok ne varsa malları, Allah'ın elçisi Peygamber Muhammed'in zimmetinde ve taahhüdü altındadır. Hiçbir metropolit görevinden, hiçbir rahip rahipliğinden, hiçbir kâhin kahinliğinden engellenemez"*³⁹

1.1.6 Farklı İnanç ve Düşüncelere Ait Kutsallara Hakaret Edilmemesi Uyarısı

"Onların Allahtan başka yalvarıp sığındıkları (varlıklar)a sövmeyin ki onlar da kin ve cehaletten dolayı Allah'a sövmesinler: zira Biz her topluma kendi yaptıklarını güzel gösterdik. (Ama) zaman geldiğinde onlar Rablerine döneceklerdir: O zaman Allah onlara bütün yaptıklarını (en doğru şekilde) anlatacaktır."⁴⁰

Hız. Muhammed farklı inanç grupları ile yapmış olduğu görüşmeler ve antlaşmalarda onların kutsalı hakkında olumsuz söylemlerde bulunmamış ve buna yönelik bir eylemin içinde de bulunmamıştır.

Düşünce özgürlüğü ve özgüven "başkalarının kutsalına hakareti" meşrû ve geçerli kılamaz. Kutsallar, saygı duyulan, saygı gösterilmesi gereken değerlerdir. Kutsallığı kabul edilmiş olan her şeye saygılı davranmak da insanca ve ahlaklı bir tutumdur. "Bu benim kutsalım değil", "başkasının kutsalı beni bağlamaz" mantığıyla saygısızlık etmek, kendi kutsalını da tartışmaya açmak ve ona duyulacak saygıyı da zedelemek olduğundan yanlış bir davranış biçimidir. Bu konuda empati yapmak en doğru yöntemdir.⁴¹ Bu yüzden Kur'an-ı Kerim yukarıda ki ayette (En'am 6/108) bu konuya dikkat çekerek uyarılarda bulunmuş, Müslüman ahlakında bu tür söz ve eylemlerin bulunmaması uyarısında bulunmuştur.

1.1.7 Hız. Muhammed Tebliğ Görevi Dışında İnsanların İşlediklerinden Sorumlu Değildir.

³⁸ el-Hac 22/40.

³⁹ Mustafa Fayda, *"Hız. Muhammed'in Necranlı Hristiyanlarla Görüşmesi ve Mübahale"*, Ank. Üniv. İlahiyat Fak.İslami İlimler Enstitü Dergisi, 1975, s. 145.

⁴⁰ el-En'am 6/108.

⁴¹ Faruk Vural, *"Kur'an-ı Kerim Perspektifinden Düşünce ve Özgürlüğü"*, Ekev Akademi Dergisi, Yıl: 19, Sayı: 63 (Yaz 2015), s.84.

"De ki: "Allah'a itaat edin ve Rasul'e itaat edin". Ve eğer (Rasul'den) yüz çevirirseniz (bilin ki) o yalnız kendi yükümlülüklerinden sorumlu tutulacak, siz de yalnız kendi yükümlülüklerinizden sorumlu tutulacaksınız; ama eğer o'na itaat ederseniz doğru yola erişirsiniz. Ayrıca, Rasul'e düşen yalnızca (kendisine indirilen mesajı) açıkça duyurmaktır."⁴²

"Ama eğer yüz çevirirseniz (siz bilirsiniz). Doğrusu ben, benimle size gönderilen mesajı ulaştırmış bulunuyorum. İmdi Rabbim (dilerse eğer), sizin yerinize başka bir toplum getirir ve (yokluğunuz nedeniyle) O'na hiçbir zarar veremezsiniz: çünkü benim Rabbim her şeyin denetimini elinde bulundurandır."⁴³

"Doğrusu, Rabbinizden size (vahiy gibi) bir bilinç kaynağı gelmiştir. Artık kim (vahyin gösterdiği hakikati) görmek isterse kendi lehine, kim de körlüğü tercih ederse kendi aleyhinedir. Ben sizi engelleyecek değilim."⁴⁴

"Oysa senin hitap ettiğin toplum, bütün bunların hakikat olduğu ortadayken, yine de bunları yalanlıyor. (O zaman) de ki, "Ben sizin davranışınızdan sorumlu değilim."⁴⁵

Vahiy Hz. Muhammed'in en temel görevinin tebliğ olduğunu belirtmiştir.⁴⁶ Bu görevi hoşgörü, güzel söz ve eylemler ile yerine getirmesini ifade etmiştir. İnsanlara yönelik tebliğde elçinin hiçbir baskı, zorbalık ve yönlendirmelerde bulunmamasını vurgulamıştır. Vahiy Hz. Muhammed'in tebliğ vazifesini yerine getirdikten sonra insanların inanç, düşünce ve eylemlerinde özgür olduğunu ve bunlardan dolayı da sorumlu olmadığını sık sık ayetlerde vurgulamıştır. Vahiy farklı inanç ve düşünce sahibi kişileri kırmadan, incitmeden ve saygı duyarak, ikna ve güzellikle iletişim kurulması tavsiyesinde bulunmuştur. Bu anlatım (tebliğ), inanç özgürlüğüne müdahale olmadığı gibi bir tavsiye ve öğüdün verilmesi, iyi olanın duyurulmasıdır.

1.1.8 Kur'an İslam Dininden Dönelere (Mürtede) Dünyada Ceza Önermez.

Kur'an'da irtidat kelimesi fiil kalıbıyla sekiz yerde geçer.⁴⁷ Bu ayetlerde dinden dönenler için dünyevi bir ceza zikredilmemiştir. Dinden dönüp kâfir olana, insanların uygulayacağı bir ceza yoktur. Onun cezası, Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların lanetidir. Dünyadaki lanet bu insanların dışlanması, iç işlerine karıştırılmamaları, bir takım imkânlardan mahrum bırakılmaları olarak düşünülebilir. Tevbe eden olursa lanetten kurtulur. Hüküm bu olduğu halde mezheplerin, dinden döneni öldürme konusunda ittifak etmelerinin sebebini siyasi

⁴² en-Nur 24/54

⁴³ el-Hud, 11/ 57

⁴⁴ el-En'am 6/ 104

⁴⁵ el-En'am 6/ 66

⁴⁶ el-Maide, 5/99; er-Ra'd 13/40; en-Nahl 16/82.

⁴⁷ el-Bakara 2/217; el-Maide 5/21; el-Maide 5/54; el-Yusuf 12/96; el-Kehf 18/64; İbrahim 14/43; en-Neml 27/40; Muhammed 47/25.

baskılarda aramak gerekir.⁴⁸ Kur'an-ı Kerim'de Mürted hakkında geçen ayette inancın kişiye özel olduğu, Allah-insan arasında özel bir durum olduğu ve bunun sonucunun yine Allah'a ait uhrevi boyutu olduğu ifade edilmiştir.

*"...(Düşmanlarımız) güçleri yeterse, inancımızdan döndürünceye kadar sizinle savaşmaktan vazgeçmeyeceklerdir. Ama sizden biri imanından döner ve hakikati inkar eden biri olarak ölürse, böyle birinin yapıp ettikleri bu dünyada da, öteki dünyada da boşa gidecektir; işte böyleleri içinde yaşayıp kalacakları ateşe mahkum kimselerdir."*⁴⁹

Din özgür irade ve tercihe dayanır. Dinin alanı baskı ve zorlamaya dayalı eylemler alanı değildir. Aksine din, insana özgür bir irade ve düşünce alanı yaratarak kendi özgün inanç, düşünce ve eylemini ortaya koymasını istemiştir. Bu şekilde ortaya konan söz ve eylemlerden sonra kişi ancak sorumlu tutulabilir. İnsani kişilik ve olgunluk ancak insanın özgürlüğünü tam anlamıyla elde etmesiyle mümkündür. İnanç, düşünce ve davranışları baskı altında olan insan söz ve eylemlerinde objektif olmadığı gibi, sorumlu da tutulamaz.

Değerlendirme

İnsan, varlık olarak yeryüzünde özel bir değer taşımaktadır. İnsan, gerçek değerini kendisine sunulan niteliklerini, amaçsal ve değersel ilkelerini geliştirdikçe kazanır. Kur'an'a göre insanın varoluş ilkelerinin başında, din/inanç değerleri yer alır. Kur'an'a göre, dini ilkelere bağlı bir yaşam bir değerdir. Bu açıdan dinini yaşama ve gerçekleştirmenin temel ilkesi olan inanç ve düşünce hürriyeti beşeri bir hakktır. İnanç ve düşünce hürriyetinin korunması, ilahi bir emir ve dolayısıyla dinî bir gerekliliktir. İnsanın inanç hürriyetini özgürce ve bilinçli olarak kullanması ve başkalarının buna saygılı olması bireysel bir hakktır. Toplumda inanç ve düşünce hürriyeti ve dinî hoşgörü de bu anlayış çerçevesinde gelişir.⁵⁰

Allah insana işlevsel ve etkin bir akıl vererek onu diğer varlıklardan üstün kılmış ve sorumlu tutmuştur. Kur'an-ı Kerim, insana aklını etkin kullanmasını tavsiye etmiştir. Bu durum insanın aklını kullanmada hür olduğu ve bunun sonucunda sorumlu tutulduğunun ifadesidir. Düşünce ve bilgi, söz ve eylemin öncül ilkeleridir. Söz ve eylem insana verilen ve bunun sonucunda insanı sorumlu kılan özelliklerdir. İnsan bu vasıflarında hür ve bağımsızdır. Bunu insana bahşeden yaratıcıdır. Allah, insana söz ve eylemlerinde doğru ve güzel olanı tavsiye etmiş, imtihan gereği hiçbir baskı ve zorlamayı kabul etmemiştir.

Vahiy, inancı ve dini ilkeleri akli ve ilmi ilkeler ışığında ortaya koyar ve düşünmeye davet eder. İman, hür irade ile bir düşünce, inanç ve olguyu benimsemek ve kabullenmektir. Kişinin vicdanen bir şeyi kabullenmesi ve bağlanmasıdır. İman, baskı olmaksızın tamamen akli ve bilgi bağlamında bir kabullenmeyi ve tasdiki içerir. Kur'an bu bağlamda akıl, hür irade ve tefekkürle Yüce Allah'a, iman ilkelerine inanmaya ve benimsemeye davet eder. Bu davet

⁴⁸ Fatih Orum, "Kur'an'a ve Geleneğe Göre Dinden Dönmenin Cezası", <http://www.suleymaniyevakfi.org/kutsanan-gelenek-ve-kuran/kurna-ve-gelenege-gore-dinden-donmenin-cezasi.html>.

⁴⁹ el-Bakara 2/217

⁵⁰ Akdemir, "İmanın Değersel Anlamı ve İslam'da İnanç Özgürlüğünün Temelleri", s. 45.

insanın hür iradesine ve vicdanına yönelik bir sesleniştir. Vahiy bu iman ilkeleri ve dini kabullenme hususunda kişiye hiçbir baskı kurmaz. Kişiye tam bir serbestlik ve özgürlük tanır. Kur'an'ı iman, özgür olarak nasıl bir gönül ve kabullenme hakkı ise ise inanmama veya başka bir şeye inanmada özgürce bir haktır. Kur'an, imanı Yüce ve kutsal olana ve ilkelerine davet eder ve özgür bırakır. Hiçbir zorlamayı öngörmediği gibi, gönderdiği elçiye de bu hakkı vermemiş ve ona da sadece tebliğ hakkını tanımıştır. Kendi adına hiçbir kişiye de iman ve ibadetlerde baskı ve zorlama hakkı vermemiştir. Kur'an; Allah-insan iletişiminde din, iman ve ibadet konusunda kişiye tam bir özgürlük vermiştir. Vahiy; dinin, inanç ilkelerinin ve ibadetin insan için olduğunu, insani değersel yaşama katkı sağlamayı amaçladığını vurgular. İslam inancı, insan olmak ve insan kalabilmenin, dini ve dünyevi sorunlara çözüm üretebilmenin ilkeleridir. Yüce vahiy iman etmeyi ve ibadetleri emreder, fakat iman etmeyen ve ibadetleri yerine getirmeyenlere dünyada bir ceza öngörmez. İslam kamuya ait hak ihlalleri ve yanlışlara ceza öngörmüştür. Kur'an dinden dönenlere dünyevi hiçbir cezayı öngörmediği gibi Hz. Muhammed'de dinden çıkanlara özgürlük tanımıştır⁵¹

Sonuç

Özgürlük insanın en temel hakkıdır. Bireysel özgürlüklerin en başında inanç ve düşünce özgürlüğü gelir. İnanç ve düşünce özgürlüğü insanî nitelikleri geliştirmek ve kişilikli insan oluşturmak için en gerekli argümandır. İnanç ve düşünce özgürlüğü insana yaratıcı tarafından verilmiş bir haktır ve insanı diğer canlılardan ayırt eden en önemli özelliklerin başında gelir.

İslam insanın onurunu, saygınlığını korumuş ve teminat atına almıştır. Kur'ân bütün insanların insan olması açısından saygın kabul etmiş ve onurunu korumuştur.

İnanç ve düşünce özgürlüğü insan bahşedilmiş ve korunmalıdır. Allah tarafından insana bahşedilen bu özgürlükler özel ve kişisel haklardır. Bu özgürlük alanı Allah-insan iletişiminin temelini oluşturur. Allah-insan ilişkisinin temelini de irade özgürlüğü oluşturur. Yüce Allah insanı özgür bırakmış ve bunun sonucunda sorumlu kılmıştır. Sorumluluk ancak özgür irade ile gerçekleşir. Baskı ve dayatmanın olduğu yerde sorumluluktan bahsedilemez. *"Eğer Rabbin dileyseydi, dünyada ne kadar insan varsa hepsi imana gelirdi. Şimdi sen mi, imana gelsinler diye insanları zorlayacaksın?"*⁵² Peygamberler ümmetlerine tebliğde bulunurken, iradelerine ve özgürlüklerine baskı kurmamıştır. Kur'ân Hz. Muhammed'i bu konuda çokça uyarmış, bu konuda hassas davranmasını öğütlemiştir. *"Elçilere düşen, yalnız açıkça tebliğ etmek değil midir?"*⁵³ Peygamberler gönderildikleri toplumda tebliğ ve uyarıcı görevleri ile sorumlu kılınmışlardır. Kur'ân Hz. Peygamber'e yönelik emrinde, insanların iradelerine baskıda bulunmalarını ifade etmiştir. Tebliğin karşılık bulması, kabul görmesi veya görmemesi insanın özgür iradesine bırakılmıştır. Kur'ân'ın ondört asır öncesinde ortaya koyduğu inanç ve düşünce özgürlüğü ve Hz.

⁵¹ Akdemir, Furat, *"İman Hakikatinin Amel/Ahlaka Yansımaları ve Müslüman İman Algısındaki Yanlışlar ve Nedenleri"*, Uluslararası Yanlış Algılar ve Doğru İslam Sempozyumu Bildirileri, Aralık, Urfa 2016, s.711-712.

⁵² el-Yunus, 10/99.

⁵³ en-Nahl 16/35.

Muhammed'in uygulamaları asırlarca hiçbir ideoloji, düşünce ve inanç sistemi tarafından ortaya konmamış ve yaşanmamıştır.

Bibliyografya

Akdemir, Furat, *"Fetânet Sıfatı Bağlamında Hz. Peygamber'in Örnekliliği Meselesi"*, Ankara SBE, (yayınlanmamış dr. tezi), 2014.

- *"İmanın Değersel Anlamı ve İslam'da İnanç Özgürlüğünün Temelleri"* D.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Yıl 6, sayı 2, s. 47.

- *"İman Hakikatinin Amel/Ahlaka Yansımaları ve Müslüman İman Algısındaki Yanlışlar ve Nedenleri"*, Uluslararası Yanlış Algılar ve Doğru İslam Sempozyumu Bildirileri, Aralık, Urfa 2016, s.711-712.

Altuntaş, Halil, *"İslam'da Din Hürriyetinin Temelleri"*, DİB Yay. 5. Baskı, Ankara 2012.

Bayrakdar, Mehmet *"İslamda Düşünce Özgürlüğü"*, Ankara 1995,

Bilgiz, Musa, *"Kur'an'da İnsanlık Onuru"* Fecr Yay. 2. Baskı, Ankara 2013.

Ermemiş, Faruk, *"Hz. Muhammed'in Başkenti Medine İslam'ın Doğuşu ve Yayılışı"*, Ankara 2009.

Fayda, Mustafa, *"Hz. Muhammed'in Necranlı Hıristiyanlarla Görüşmesi ve Mübahahe"*, Ank. Üniv. İlahiyat Fak. İslami İlimler Enstitü Dergisi, 1975.

Güneş, Ahmet, *"Hoşgörünün Hukuki Temeli"*, Yeni Akademi Yay., İstanbul 2006.

Hamidullah, Muhammed, (1993), *"İslam Peygamberi "*, (çev. Salih Tuğ.) İstanbul.

İbn. Hibban, Ebu Hatim Muhammed *"es-Siretü'n-Nebeviyye ve Ahbâru'l-Hulefâ"*, (trc. Harun Bekiroğlu), Ankara Okulu Yay., Ankara 2017.

İbn Hişam, Ebu Muhammed Abdulmelik, *"İslam Tarihi Siret-i İbnHişam"*, (es-Siretu'n-Nebeviyye), (trc. Abdulvahhap Öztürk), Kahraman Yay., İstanbul 2014, I-IV.

Karagöz, İsmail *"Din ve Vicdan Özgürlüğü"*, DİB Yay., Ankara 2007.

Karagöz, İsmail, *"İnsan Din ve Özgürlük"*, DİB Yay., 3. baskı, Ankara 2017.

Kurucan, Ahmet *"İslam Hukukunda Düşünce Özgürlüğü"*, Atatürk Üniv. SBE, Erzurum 2006.

Orum, Fatih, "*Kur'an'a ve Geleneğe Göre Dinden Dönmenin Cezası*", <http://www.suleymaniyevakfi.org/kutsanan-gelenek-ve-kuran/kurna-ve-gelenege-gore-dinden-donmenin-cezasi.html>.

Özden, Mustafa, "*Kur'an'a Göre İnanma Hürriyeti*", Araştırma Yay., Ankara 2011.

Şafak, Ali, "*İslam Hukukunda İnanç, Fikir ve Söz Hürriyeti*" Diyanet İlmi Dergi, 1992, c. XV, sayı 3.

Şen, Temel, "*İslam Hukukunda Fikir ve İnanç Hürriyeti*", OMÜ. SBE., Samsun 1999.

et-Taberi, Ebû Ca'fer Muhammed b. Aziz, "*Camiu'l-Beyan an Te'vili'l-Kur'an*", I-XV, Daru'l-Fikr, Beyrut 1405/1984.

Vural, Faruk, "*Kur'an-ı Kerim Perspektifinden Düşünce ve Özgürlüğü*" EKEV Akademi Dergisi, Yıl: 19 Sayı: 63 (Yaz 2015).

Yavuz, Yunus Vehbi, "*İslam'da Düşünce ve İnanç Özgürlüğü*" İstanbul 1994.

ez-Zühri, İbn Şihab, "*el-Meğazi*", (çev. Mehmet Nur Akdoğan), Ankara Okulu Yay., Ankara 2016.